

АСЕАН В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ РЕГІОНАЛЬНІЙ СТАБІЛЬНОСТІ В ПІВДЕННО-СХІДНІЙ АЗІЇ

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан інтеграційного розвитку Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), а також проаналізовані основні загрози регіональній стабільності в Південно-Східній Азії (ПСА). Автор підкреслює особливий статус організації як одного з ключових механізмів у забезпеченні регіональної стабільності з унікальним підходом до питань регіонального співробітництва, орієнтованого на зміцнення інтеграційних процесів і архітектури безпеки в ПСА.

Ключові слова: *АСЕАН, Південно-Східна Азія, міжнародні відносини, безпека.*

Abstract. The article dwells on the modern stage of the integration development of the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), as well as on the analysis of the main threats to the Southeast Asia regional stability. The author stresses the unique status of the organization as one of the key mechanisms in providing regional stability that practices a particular approach to regional cooperation, focused on strengthening the integration process and security architecture in Southeast Asia.

Keywords: *ASEAN, Southeast Asia, international relations, security.*

Постановка проблеми. Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР) є одним із регіонів світу з найбільшою динамікою розвитку інтеграційних процесів. На

¹ Аспірант кафедри Міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

цьому тлі яскраво виділяється ПСА. Тут перетинаються інтереси провідних країн світу: США, КНР, Індії, Японії, Австралії. Відтак її геополітична важливість у найближчій перспективі неодмінно зростатиме, як і роль її основного інтеграційного угруповання – АСЕАН. У зв'язку з цим в представленій статті робиться спроба оцінити сучасний стан інтеграційних процесів в АСЕАН в контексті проблем регіональної стабільності, з якими Асоціація стикається на сучасному етапі.

Мета статті. З'ясувати сучасний стан інтеграційних процесів в АСЕАН, а також проаналізувати головні актуальні загрози та виклики регіональній безпеці та стабільності в ПСА в контексті динаміки регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдяки зростанню власного значення на світовій арені АСЕАН знаходиться у фокусі наукових інтересів низки вітчизняних і зарубіжних авторів. Серед них варто виділити роботи А. Ачарї [1], Б. Бузана, Р. Вайрюнена, О. Вівера, Р. Еммерса, А. Йоргенсен-Даля, П. Катценштейна, М. Лейфера, Р. Северіно, К. Робертса [2], Ю. Хааке [3]. Серед українських науковців питання дослідження різних аспектів діяльності АСЕАН піднімались в роботах Н.Д. Городньої [5], С.О. Шергіна [6], В. Ю. Константинова, П.М. Ігнат'єва, О.В. Шевчука [7], М.М. Комарницького, Барщевського Є.І.

Виклад основного матеріалу дослідження. Асоціація країн Південно-Східної Азії сформувалася як особливий тип інтеграційного об'єднання з власним, унікальним підходом до регіонального співробітництва. При цьому впродовж майже півстолітньої інституційної діяльності АСЕАН вдалося закріпити за собою статус якщо не основного, то, щонайменше, одного із ключових механізмів у забезпеченні регіональної стабільності в Південно-Східній Азії.

Особливість виникнення АСЕАН полягає в тому, що організація була створена відносно молодими незалежними країнами (за винятком Таїланду), що не мали практичного досвіду прийняття зовнішньополітичних рішень на міжнародній арені, або стійких традицій участі в міждержавних союзах чи

багатосторонніх інститутах [4, с. 32]. Незважаючи на це, країнам-членам АСЕАН вдалося втілити у життя унікальний механізм міжнародного співробітництва, орієнтований на зміцнення інтеграційних процесів і архітектури безпеки в ПСА. Принцип «асеаноцентричності», тобто головної ролі Асоціації у вирішенні проблем свого регіону, донині залишається провідним в умовах зростаючого протистояння між супердержавами Азійсько-Тихоокеанського Регіону: КНР і США, а також прагнення решти регіональних лідерів, таких як Японія, Індія, Австралія, впливати на локальні політико-безпекові процеси.

Формування організації відбувалось в умовах непростієї внутрішньополітичної обстановки в країнах Південно-Східної Азії на тлі геополітичного протистояння між США та СРСР в рамках Холодної війни. Країни-засновниці АСЕАН усвідомили важливість узгоджених зусиль як в подоланні регіональних проблем та потенційних загроз безпеці, так і в створенні сприятливого зовнішнього середовища для економічного розвитку [8, с. 102]. Показовою у цьому відношенні стає розбудова відносин з позарегіональними великими державами. Так уже з 1970-х рр. починається функціональне розширення діяльності організації, що передбачало впровадження діалогового формату відносин. Це стимулювало зацікавленість позарегіональних гравців у стабільному розвитку ПСА та залучало їх до низки регіональних процесів. У 1977 р. відбулася перша зустріч з прем'єр-міністрами Австралії, Японії та Нової Зеландії. Згодом механізм діалогових партнерств включив усіх великих гравців (Австралія, ЄС, Індія, Канада, Китай, Нова Зеландія, Пакистан, Південна Корея, Росія, США, Японія). Поступово «асеаноцентричність» стає одним із базових принципів у багатосторонніх відносинах організації з іншими країнами в ПСА.

Зі свого боку АСЕАН усіляко намагалась закріпити власні норми та принципи поведінки, так званій Шлях АСЕАН, у питаннях спільного вирішення проблем та вироблення рішень. Зокрема це стосується принципу консенсусного прийняття рішень та системи неформальних переговорів, коли враховуються всебічні інтереси, а позиція кожної зі сторін максимально

поважається. Такий акцент на уникненні конфліктів сприяв інклюзивному іміджу АСЕАН та позитивно відобразився на динаміці розвитку регіону в цілому.

Спільнота АСЕАН, що оформилася в 2015 р., стала закономірним підсумком закріплення еволюційних змін, що відбувалися в організації з моменту підписання установчої Бангкокської декларації [10] 1967 р. Спільнота втілює взаємозв'язок трьох важливих сфер (в офіційних документах АСЕАН вони іменуються колонами) – політико-безпекової, економічної та соціо-культурної задля зміцнення відносин між членами Асоціації і підвищення рівня міжнародного співробітництва. Наприклад, поглиблення і розширення інтеграційних процесів і створення єдиного економічного простору передбачає здійснення політичних реформ і допомагає формуванню регіональної ідентичності; вміння перетворювати конфронтацію в діалог, а суперництво в співробітництво сприяє полегшенню економічної кооперації та зближення народів регіону; нарешті, ініціативи щодо зміцнення міжкультурного взаємодії надають міцність інститутам АСЕАН.

Серед трьох колон найбільш розвинутою вважається економічна, що багато в чому пояснюється пріоритетністю економічних відносин для членів організації [8, с. 57]. Цей факт вплинув на те, що механізми економічної інтеграції АСЕАН характеризуються найбільшою динамікою. Секрет успіху економічної інтеграції в ПСА лежить у вигідному географічному положенні регіону на перетині найважливіших торгових морських шляхів між Індією, Китаєм та США. З огляду на різний економічний потенціал учасників Асоціації, ними була апробована модель різношвидкісної поетапної інтеграції для забезпечення стійкого зростання і запобігання ризикам.

Політико-безпекова діяльність організації спрямована на недопущення військових конфліктів в регіоні. Спільнота Безпеки АСЕАН спирається на інституційні органи, переговорні канали, структури напівофіційного та неофіційного характеру (Track 1.5 та Track 2 відповідно), де відбувається регулярне обговорення проблем безпеки. Частково завдяки ним останні роки в

ПСА відсутні повномасштабні бойові дії чи відкрита військова агресія. Об'єднання більшості держав Південно-Східної Азії в рамках одного інтеграційного угруповання символізувало подолання значного числа розбіжностей і, по суті, означало формування режиму безпеки.

В рамках Соціо-культурної Спільноти, як зазначено в Хартії АСЕАН [9], перед Асоціацією стоїть непросте завдання вироблення колективної регіональної ідентичності з урахуванням високого ступеня гетерогенності регіону Південно-Східної Азії. Програми співробітництва в соціально-культурній сфері максимально пов'язані з планами розвитку економіки і регіональної безпеки та орієнтовані на зростання рівня добробуту місцевих громад. Пріоритетне значення в документах цієї колони приділяється вирішенню соціальних проблем. Зближенню країн і народів регіону сприяє також розвиток культурно-освітніх обмінів і контактів.

Ліберальні підходи до аналізу проблем інтеграції постулюють, що держави, приєднуючись до міжнародних об'єднань інтеграційного типу неминуче змушені обмежувати свої прагнення вдатися в односторонньому порядку до насильницьких форм вирішення протиріч. При цьому в міру розвитку інтеграційних процесів населення таких країн все більш відчуває на собі переваги міждержавного співробітництва на різних рівнях. У сукупності зазначені аспекти зводять ризик міждержавних конфліктів до мінімуму.

Оцінюючи ризики і загрози для існуючої конфігурації регіональної безпеки, АСЕАН намагається балансувати між Китаєм і США [4, с. 77]. За останні роки, в тому числі за сприяння США, Китай сприймається країнами Південно-Східної Азії як потенційний агресор в регіоні. Крім того, регіональні великі держави, включаючи Японію, Індію та Австралію, поділяють подібне сприйняття. Свідченням цього слугує функціонування Чотиристороннього діалогу по безпеці (Quadrilateral Security Dialog – QSD, також відомий як Quad) в складі США, Японії, Індії та Австралії. Quad – це неформальний міжнародний стратегічний форум, який передбачає регулярні саміти з питань безпеки, обмін інформацією та проведення військових навчань між країнами-членами. Форум

був започаткований як діалоговий механізм у 2007 р. Прем'єр-міністром Японії Сіндзо Абе за підтримки віце-президента США Діка Чейні, австралійського Прем'єр-міністра Джона Говарда та індійського Прем'єр-міністра Манмохана Сінгха. Дипломатичні та військові угоди були спрямовані на скорочення впливу Китаю в регіоні Індійського і Тихого океанів.

Коротко охарактеризувавши основні досягнення Асоціації, слід виділити деякі проблемні моменти в сучасному розвитку АСЕАН, які безпосередньо впливають на регіональну стабільність.

По-перше, характер нормативної дипломатичної культури, що сформувалася в рамках АСЕАН. Асоціація системно продовжує спроби екстраполювати власну дипломатичну культуру не лише в ПСА, але і в АТР за допомогою ряду регіональних механізмів (наприклад Форум безпеки АСЕАН) на існуючі діалогові формати. Однак така діяльність поки не дала бажаних результатів і може вважатися успішною лише частково, оскільки реально працюючі регіональні механізми врегулювання міжнародних спорів, реагування на військові загрози чи навіть координації дій в разі їх виникнення так і не були сформовані [8, с. 126]. Шлях АСЕАН непогано зарекомендував себе на переговорних майданчиках, особливо неформального характеру, однак як інструмент *ad hoc* в умовах теоретичної ескалації, коли необхідно приймати оперативні рішення, він виглядає малоефективним. Так, в рамках саміту АСЕАН в Куала-Лумпурі в квітні 2015 р. країни-члени АСЕАН виступили із закликом до врегулювання конфлікту в південно-китайському морі шляхом укладення юридично зобов'язуючої угоди, тим самим визнаючи необхідність більш дієвого міжнародно-нормативного інструментарію.

По-друге, проблема збереження центральності АСЕАН в регіональній архітектурі безпеки АТР. На фоні торгівельного протистояння США та КНР АСЕАН стає дедалі важче дотримуватися позиції, спрямованої на збереження *status quo* в регіоні. Загострення відносин з Китаєм з приводу спірних територій в Південно-Китайському морі також свідчить про те, що економічні взаємозв'язки не залагоджують в повній мірі політичні протиріччя. В умовах

розвороту США від Близького Сходу до АТР, Вашингтон активно просуває ідею трансформації Азійсько-Тихоокеанського регіону в Індо-Тихоокеанський регіон.

Концепт «Індо-Тихоокеанський регіон» відображає пошук спільного контрбалансування зростаючої економічної і військової потужності Китаю. Стратегія Індо-Тихоокеанського регіону прийшла на зміну малоефективної політики повороту в Азію і перебалансування адміністрації Б. Обама [4, с. 91]. У геополітичному відношенні мова йде про реструктуризацію системи регіональної безпеки в акваторії Індійського і Тихого океанів, які розглядаються як єдиний водний простір. Це вимагає вироблення нової стратегії дій, яка дозволить забезпечити гнучке розгортання сил і засобів військового стримування КНР.

Останні десятиліття геополітичний зв'язок між Індійським океаном і західною частиною Тихого океану поступово ставав все більш відчутним як в геоекономічному плані, так і в плані безпеки. Яскравим прикладом слугує критична залежність Східної Азії від природних ресурсів Західної Азії та Африки, які надходять через Індійський океан. І з роками ця тенденція лише зростає.

Безпековий аспект представлений суперництвом між Індією і КНР не тільки в Південно-Китайському морі, але і в Індійському океані. В Індійському океані Китай давно здійснює довгострокову стратегію залучення в орбіту свого впливу ряду країн регіону Південної Азії. Дана стратегія була проголошена в 2005 р. і отримала назву «Нитка перлин» (String of Pearls). Вона стосується мережі китайських військових і комерційних об'єктів уздовж його морських комунікацій, які простягаються від материкової частини Китаю до Порт-Судану на Африканському Розі.

Поява Індо-Тихоокеанської стратегії обумовлена прагненням США збалансувати очевидне посилення позицій Китаю в регіоні. Вона спрямована на захист і просування національних інтересів Америки в регіоні шляхом інтенсифікації її економічних і дипломатичних зв'язків зі своїми традиційними союзниками і новими партнерами, такими як Індія. Такий підхід Вашингтону

обумовлений рядом причин. Укріплення Китаю і його цілеспрямована зовнішня політика створює напруженість в Індо-Тихоокеанському регіоні, яка загрожує військовим, економічним і політичним інтересам домінування США в регіоні. До того ж США зацікавлені в Індо-Тихоокеанському регіоні для стимулювання власної економіки за рахунок бурхливого розвитку азійських ринків, зокрема індійського та окремих країн ПСА.

По-третє, ефективність інтеграційної моделі АСЕАН. Відкинувши західну модель інтеграції та досвід ЄС, АСЕАН на даному етапі намагається сформуванати власну інтеграційну модель із врахуванням східної специфіки відносин та гетерогенності країн ПСА [8, с. 169-171]. В цілому розбудова економічного співтовариства як основної опори Співтовариства АСЕАН корелюється із загальними підходами АСЕАН до інтеграції. Організація не прагне до структурно складних чи наддержавних форм інтеграції. Економічний блок у цьому сенсі надає найбільш гнучкий формат співробітництва.

Що стосується політико-безпекового та соціокультурного блоку, то тут усе набагато складніше. Питання безпеки потребують чітких вертикальних структур прийняття рішень і відмову від частки суверенітету на користь колективних інтересів, що йде врозріз з принципами Шляху АСЕАН. Актуальним залишається також питання формування спільної ідентичності, особливо на фоні відчутних економічних, політичних та етнічних диспропорцій серед країн-членів АСЕАН.

Висновки.

Сучасний етап розвитку АСЕАН пов'язаний з необхідністю подолання певних інтеграційних та геополітичних викликів. Перед АСЕАН стоїть складне завдання зберегти центральне місце в багатосторонніх регіональних відносинах. Для АСЕАН просування концепту ІТР в американському варіанті може означати не лише деконструкцію колишньої регіональної системи відносин, але і втрату власного впливу. Це може позбавити Асоціацію статусу «рушійної сили» на азійсько-тихоокеанських багатосторонніх майданчиках, одночасно знижуючи їхню значимість в регіоні. Довгий час АСЕАН задавав

параметри і тон в багатосторонніх механізмах взаємодії в ПСА, що було невід'ємною частиною ідентичності організації.

Ще одним ризиком для Асоціації залишається ризик «політичної девальвації» власних багатосторонніх механізмів. В умовах наростання біполярного протистояння в регіоні АСЕАН буде вимушена балансувати і зберігати нейтралітет, що з кожним днем буде дедалі важче. За таких обставин обидві наддержави прагнутимуть вибудувати власну моноцентричну систему безпеки, що безсумнівно знизить актуальність та ефективність асеанівських діалогових безпекових форматів.

Комбінація внутрішніх проблем в країнах Південно-Східної Азії і зміна регіонального балансу сил в результаті економічного підйому Китаю і розвороту США в Азію можуть істотно ускладнити збереження регіонального status quo, за який виступає АСЕАН.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Acharya A. *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the problem of regional order.* – Abington: Routledge, 2001.
2. Roberts C.B. *ASEAN Regionalism: Cooperation, Values and Institutionalisation.* – *Routledge*, 2012.
3. Haacke J. *ASEAN's Diplomatic and Security Culture: Origins, Development and Prospects.* – Abington: Routledge, 2003.
4. Локшин Г.М. *Сообщество АСЕАН в современном мире: монография* / Г. М. Локшин, Е. В. Кобелев, В. М. Мазырин. – М.: ИД «ФОРУМ», 2019. – 296 с.
5. Городня Н. Д. АСЕАН як модель регіональної взаємодії держав Південно-Східної Азії / Н.Д. Городня // *Гілея.* – 2015. – № 99. – С. 109–113.
6. Шергін С.О. Азійсько-Тихоокеанський регіоналізм у контексті проблем безпеки / С.О. Шергін // *Зовнішні справи.* – Київ. – №6. – с. 16-21.

7. Шевчук О. В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку / О.В. Шевчук. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П.Могили, 2010. – 197 с.
8. АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы. – М.: ИД «Форум», 2010. – 368 с.
9. ASEAN Charter [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://asean.org/storage/2012/05/The-ASEAN-Charter-14042020-final.pdf>
10. Bangkok Declaration [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agreement.asean.org/media/download/20140117154159.pdf>